

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Опришко Тетяна Сергіївна

УДК 821.161.2.050:021 "1921/1934"(043.3)

**УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЯ ПЕРІОДИКА В УСРР
(1921-1934 рр.): БІБЛІОТЕЧНО-БІБЛІОГРАФІЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ,
НАПРЯМИ РОЗВИТКУ, СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ**

27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук із соціальних комунікацій

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському університеті імені Бориса Грінченка,
Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
СРІБНЯК Ігор Володимирович,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
завідувач кафедри всесвітньої історії
Інституту суспільства.

Офіційні опоненти: доктор наук із соціальних комунікацій,
старший науковий співробітник
ДОБКО Тетяна Василівна,
Національна бібліотека України
імені В.І. Вернадського,
керівник Центру науково-бібліографічної інформації,
завідувач відділу довідково-бібліографічного
обслуговування;

кандидат історичних наук
БЕЙЛІС Леонід Ілліч,
пенсіонер.

Захист відбудеться «___» липня 2015 р. о ____ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.165.01 у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського за адресою: 03039, Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3.

З дисертацією можна ознайомитися в читальному залі бібліотекознавчої літератури Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського за адресою: 03039, Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3.

Автореферат розіслано «___» травня 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук

В.М. Удовик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Питання специфіки функціонування української літературно-художньої періодики та визначення її ролі й місця в системі ідеологічної та соціокультурної комунікації у період 1921–1934 рр. є складним і багатоаспектним дослідницьким завданням, а його актуальність полягає у необхідності комплексного відтворення та аналізу діяльності тодішніх літературних організацій (зокрема, за матеріалами їх друкованих органів), бібліотечно-бібліографічної реконструкції складу та об'єктивного вивчення специфіки функціонування цього виду періодики, дослідження ідеологічної політики уряду Української Соціалістичної Радянської Республіки (далі – УСРР) у галузі літератури, розкриття специфіки творчості «пролетарських» і «непролетарських» українських письменників в умовах ідейно-політичного протистояння між літературними організаціями в УСРР.

Органічною ланкою в українській журналістиці 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. були літературні збірники та альманахи «Семафор у майбутнє», «Жовтневий збірник панфутуристів», «Гольфштром», «Бюлетень «Авангарду» (збірник) та «Авангард» (альманах), літературно-мистецькі журнали «Нова генерація», «Плужанин», «Плуг» (та однойменний літературно-мистецький альманах), «Гарт», «Вапліте», «Пролітфронт», «Молодняк», які видавались заходами Асоціації панфутуристів «Аспанфут», літературною групою «Авангард», об'єднанням непролетарських письменників та митців «Нова генерація», Спілки селянських письменників «Плуг», Всеукраїнської спілки пролетарських письменників (ВУСПП), Вільної академії пролетарської літератури (ВАПЛІТЕ), Пролетарським літературним фронтом (ПРОЛІТФРОНТ), літературної організації «Молодняк».

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри української літератури, компаративістики і соціальних комунікацій Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка як складової частини комплексного дослідження «Мова, література, переклад: від дескриптивних до структурно-системних досліджень» (номер державної реєстрації 0111U007698). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол №4 від 24 квітня 2014 р.).

Стан розробленості теми. Вивчення літературно-художньої періодики можна представити хронологічно декількома етапами: перший – літературознавчі дослідження сучасників літературного процесу 1920 – 30-х рр. та представників влади, які цілеспрямовано подавали огляди літературних журналів у періодичній пресі. Однак ці повідомлення характеризувалися фрагментарністю та мають дискусійний характер. Політичні репресії 20 – 30-х рр. ХХ ст. унеможливили будь-які дослідження літературної періодики на теренах України до 1960-х років, хоча в цей час з'являлися наукові розвідки представників української діаспори. У період

«хрущовської відлиги» в Україні почали виходити друком наукові праці, в яких були реконструйовані окремі аспекти історії розвитку періодики 20 – 30-х рр. ХХ ст., проте з відповідними ідеологічно забарвленими висновками. Після відновлення Україною незалежності з'явилися перші об'єктивні літературні дослідження, присвячені означеній проблематиці, що вивчали історію періодики та літературного життя 20 – 30-х рр. ХХ ст. Водночас слід констатувати, що більшість праць була присвячена окремим аспектам або стосувалась досліджуваної в дисертації проблематики лише поверхово чи опосередковано. Питання бібліотечно-бібліографічної реконструкції періодики, комплексного аналізу історії та напрямів розвитку літературно-художніх журналів у цих роботах не розглядалися.

Мета дослідження – здійснити реконструкцію змісту, визначити основні напрями розвитку, специфіку функціонування, встановити місце і роль української літературно-художньої періодики в системі ідеологічної та соціокультурної комунікації, її вплив на літературний процес в УСРР в 20-х – першій половині 30-х рр. ХХ ст. у контексті діяльності тодішніх літературних організацій.

Визначена мета дослідження передбачає розв'язання таких **завдань**:

- з'ясування стану розробленості теми та основних доробків у попередніх наукових працях;
- дослідження джерельної бази, реконструкції змісту, історії та напрямів розвитку періодичних видань;
- систематизація інформації про суспільно-політичні й культурні передумови створення і діяльності літературних організацій та видання їх друкованих органів у 1920-х – на початку 1930-х рр.;
- встановлення авторського складу та респондентів кожного видання, складу їх читацької аудиторії, кола видавців та редакторів, ідеологічної політики редакцій літературних журналів, географії розповсюдження часописів, рецепції читачів на опубліковані твори;
- аналіз специфіки тогочасного літературного процесу в Україні, основні напрями розвитку та взаємозв'язків між літературними організаціями та їх взаємодії (як різних форм пасивного опору, так і співпраці) з радянською владою;
- визначення та аналіз особливостей функціонування тогочасних літературних організацій на матеріалах їх друкованих органів в умовах формування тоталітарної радянської держави; з'ясування шляхів і методів втручання компартійної влади в тогочасний український літературний процес;
- встановлення рецептивного потенціалу тих творів художньої літератури, які були опубліковані на сторінках літературних часописів в УСРР у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст.;
- здійснення комплексного аналізу матеріалів літературно-художньої періодики тогочасної України, встановлення їх місця та ролі в системі ідеологічної та соціокультурної комунікації.

Об'єкт дослідження – українські літературно-художні журнали в соціокомунікаційному просторі України 1920-х – початку 1930-х рр., які видавались літературними організаціями з метою формування та поширення різних ідеологічних та світоглядних бачень у суспільстві.

Предметом дослідження є історія, напрями розвитку, змістовно-тематичне наповнення українських літературно-художніх журналів, специфіка функціонування і вплив, який чинився ними на соціокомунікативну та культурну сфери суспільно-політичного життя в Україні в окреслений період.

Хронологічними рамками дисертаційного дослідження є 1921-1934 рр., де нижньою межею є час виникнення перших літературних організацій в УСРР та, відповідно, започаткування видання їх друкованих органів, що засвідчило настання нового етапу розвитку української радянської журналістики та публіцистики; верхньою межею є 1934 р., коли в умовах посилення тоталітарних рис радянської влади в Україні були ліквідовані всі літературні організації та ініційовано «добровільно-примусовий» вступ всіх «працівників літературного цеху» до новоствореної Спілки радянських письменників України. Тоді ж було припинено видання практично всіх журналів літературних організацій або здійснено їх повне «перезавантаження» у суворій відповідності до ідеологічних канонів правлячої партії.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження складала загальнонаукові принципи пізнання: об'єктивності, детермінізму, розвитку, системності, та система *загальнонаукових і спеціальних методів*, яка дозволяє досліджувати процеси й явища в їх взаємозв'язку і розвитку та вирішувати поставлені наукові завдання.

Метод історичного аналізу використовувався на всіх етапах дисертаційного дослідження, адже пріоритетним завданням було дослідження матеріалів літературно-художньої періодики без жодних ідеологічних «нашарувань». Відтак для створення об'єктивної картини тогочасної дійсності активно використовувалися *описовий та порівняльний методи*. Можливості *контент-аналізу* були використані для вивчення змісту повідомлень літературно-художніх видань про тогочасний стан літератури та для здійснення аналізу їх комунікативних намірів. *Метод встановлення пріоритетів* застосовувався для окреслення кола тем і проблем, які розглядались рідколегіями літературно-художніх видань як варті найбільшої уваги. Дослідження літературно-художньої періодики передбачало також застосування *герменевтичних практик* для повнішого з'ясування основних тенденцій розвитку друкованого слова на шпальтах українських літературно-художніх часописів. Цей метод у поєднанні з іншими методами надав можливість діагностувати стан тогочасної літературно-художньої періодики України, окреслити знакові проблеми розвитку української літератури та журналістики 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. та реконструювати специфіку ідеологічного протистояння між різними літературними організаціями. Під

час вирішення окремих завдань дослідження на різних його етапах використовувались *емпіричні та теоретичні прийоми*: спостереження, опис, а також *методи класифікації та систематизації, структурно-функціонального та соціокомунікаційного аналізу*. *Бібліотечно-бібліографічні та емпіричні методики* використано для здійснення пошуків окремих примірників і комплектів, а також для реконструкції змісту періодичних видань.

Джерельною базою дослідження є, насамперед, українська літературно-мистецька періодика 20-х – 30-х рр. ХХ ст., а також комплекс маловідомих архівних джерел, що розкривають контекст літературного процесу і зберігаються у фондах Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного історичного архіву України, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, державних обласних архівів (Харкова, Донецька та ін.), приватних архівів письменників.

Загальна кількість дослідженого в дисертації матеріалу становить 304 випуски видань періодики. Тогочасна українська журналістика в дослідженні розглядається на тлі культурно-історичного простору в УСРР та синхронно з розвитком літературного процесу. Додатково було опрацьовано матеріали інших періодичних видань, таких як «Червоний шлях», «Молодий більшовик», «Життя і революція», «Критика», «Літературний ярмарок», газет «Зоря», «Комуніст», «Літературна газета», «Культура і побут», «Більшовик України», «Пролетарська правда», та ін., з метою порівняльного аналізу, отримання ґрунтовніших висновків та відображення динаміки виявлених тенденцій.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше проведено реконструкцію складу досліджуваної групи періодичних видань, виявлено 304 примірників літературно-художньої періодики, комплексно проаналізовано функціонування друкованих органів українських літературних організацій 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. шляхом залучення широкого кола джерел.

На відміну від тривалої практики радянських дослідників, які вдавались до замовчування історичних фактів та вилучення із контексту розвитку української літератури творчості окремих письменників, об'єктивно досліджено особливості становлення та генезу української літературно-художньої періодики. Вона розглядалася як тогочасний медіасуб'єкт, який формував ціннісно-функціональний й комунікаційний статус літератури в системі ідеологічної та соціокультурної комунікації в УСРР (1921-1934 рр.), слугував засобом для декларування ідеологічних платформ літературних організацій та їхніх дискусій, віддзеркалював плин літературного процесу в Україні, і разом з тим виступав ефективним інструментом радянської влади для насадження комуністичної ідеології в свідомості широких народних мас.

Окреслено коло бібліографічних видань української літературно-художньої періодики в УСРР (1921-1934 рр.), проведено їх реконструкцію,

встановлено склад і зміст бібліографічної продукції (видань та електронних ресурсів). Простежено історію розвитку бібліографічних досліджень в цій галузі, виокремлені основні етапи. Здійснено бібліометричний аналіз сучасного стану бібліографічних видань у цій галузі та зроблено оцінку їхнього стану.

Визначено специфіку діяльності літературних організацій: асоціації панфутуристів «Аспанфут», літературної групи «Авангард», «Нова генерація», «Плуг», ВУСПП, ВАПЛІТЕ, ПРОЛІТФРОНТ, «Молодняк» та ідеологічну політику редакцій однойменних журналів. Здійснено моніторинг зазначеної періодики на основі дослідження її змісту та рецепції читачів. Запропоноване власне бачення місця й ролі тогочасних часописів та ступеня їхнього впливу на становлення й розвиток українського письменства. Розкрито діяльність тогочасних літературно-художніх видань в умовах цензурного контролю радянської влади.

Практичне значення результатів дослідження полягає в залученні великої кількості нового матеріалу, що сприяє переосмисленню історичного та естетичного досвідів, формуванню нової цілісної концепції розвитку української літературно-художньої періодики. Фактичний матеріал, основні положення та висновки дисертації можуть бути використані при написанні історіографічних праць з історії української літературно-художньої періодики, науково-популярних і навчальних посібників, використані в практичній викладацькій роботі у ВНЗ, а також при розробленні загальних курсів з історії видавничої та бібліотечної справ в Україні. Бібліографічна реконструкція періодики суттєво поповнює репертуар національної бібліографії України.

Особистий внесок здобувача. В основу дисертації покладено особисто напрацьовані автором концептуальні ідеї та положення. Публікації за темою дисертації є одноосібними, положення та висновки дисертанта не містять результатів, одержаних іншими дослідниками.

Апробація роботи. Основні результати дослідження були оприлюднені в наукових доповідях, виголошених автором на конференціях і семінарах. Серед них всеукраїнська наукова конференція «Харківський період» 20–30-х років ХХ ст. в історії української літератури: ідеї, стилі, жанри» (Харків, 2011), щорічні науково-практичні конференції «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (Київ, 2011–2014); всеукраїнські наукові конференції «Літературний процес: структурно-семіотичні площини» (Київ, 2011–2014), Друга всеукраїнська науково-практична конференція «Українські мас-медіа: традиції та виклики сьогодення» (Львів, 2013), XIV Узвисьаўскі чытаньня (XIV Узвишівські читання, Мінськ, 2014), XII Міжнародна конференція молодих учених в Інституті літератури НАН України (Київ, 2014).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 8 наукових статей у фахових наукових виданнях, рекомендованих МОН України, та 1 у

зарубіжному періодичному виданні, матеріали та тези доповідей на наукових конференціях.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (502 позицій) та додатку. Повний обсяг роботи – 242 сторінки, основний зміст – 187 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, методологічні засади та основні завдання дослідження. Викладено наукову новизну та апробацію роботи.

У першому розділі «Історіографія та джерельна база дослідження» досліджено основні етапи наукової розробки даної проблеми, вивчення якої тривало упродовж понад 75 років. Автором виокремлено чотири основні етапи дослідження цієї теми з докладною характеристикою кожної з них. Проаналізовано аналітичні розвідки та джерела з проблем функціонування літературної періодики і розвитку літературного процесу.

Насамперед було вивчено праці самих творців літературного процесу 20 – 30-х рр. ХХ ст.: М. Биковця, Г. Гельфандбейна, Б. Коваленка, В. Коряка, А. Крашаниці, І. Момота, С. Пилипенка, Т. Степового, М. Хвильового, В. Юринця, а також представників влади, що систематично подавали огляди літературних журналів в періодичній пресі – М. Доленги, Г. Овчарова, А. Хвилі, Д. Черемошного, С. Щупака, Ф. Якубовського та ін. Проте в їхніх численних статтях висвітлювались лише окремі аспекти досліджуваної проблеми, а запропоновані ними висновки мають дискусійний характер. Серед досягнень зарубіжної україніки радянського періоду слід відзначити праці Г. Костюка, Ю. Луцького, М. Шкандрія, Ю. Шевельова та ін. На початку періоду «хрущовської відлиги» в Україні почали виходити друком наукові праці, присвячені питанням буремних 20 – 30-х рр. ХХ ст., проте з чітко регламентованими висновками. До таких можна віднести дисертаційні дослідження Є. Антонюк, О. Кухаря-Онишка, Н. Реви та ін. Після відновлення Україною незалежності з'явилися перші об'єктивні дослідження, присвячені цій проблематиці, зокрема дисертаційні праці М. Борисенка, В. Гасанової, М. Гдакович, О. Іванової, Л. Кавун, О. Коляструк, Н. Лощинської та ін. Упорядниками спогадів та творів письменників виступили О. Мукомела, Р. Мельників та ін. Цієї теми в своїх загальнолітературних працях торкались також І. Михайлин, О. Нагорний, О. Полумисна, М. Сподарець, Т. Фісенко, М. Хаперська – представники «харківської школи» літературознавців та журналістикознавців, які, зокрема, здійснюють вагомий внесок у дослідження літературного життя Харкова 20–30-х рр. ХХ ст. Роботи М. Ковалю, Ю. Телячого, В. Молоткіної, О. Орлик та О. Собачко допомогли відтворити історичний контекст досліджуваної проблеми. Українські літературознавці В. Дончик, Р. Мовчан, І. Павлюк,

О. Сінченко, О. Філатова, Я. Цимбал, В. Хархун вивчали радянський дискурс літературної спадщини та видали значну кількість статей та монографій.

Аналіз цих робіт дає підстави стверджувати про наявність значного доробку вчених у вивченні української літературно-художньої періодики 1921–1934 рр., проте водночас слід констатувати, що переважна більшість цих праць не були комплексними або торкалися досліджуваної в дисертації проблематики лише опосередковано. Тому головним завданням дисертантки стало встановлення репертуару української літературно-художньої періодики 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст., визначення її напрямів розвитку та специфіки функціонування з метою дослідження ідеологічної політики уряду УСРР в галузі літератури. Дана періодика була обрана об'єктом дослідження, оскільки тогочасна функція літературних видань не зводилася лише до реєстрації подій та фактів, часописи не лише відображали культурно-мистецьке життя країни, а й формували його.

Формування джерельної бази дослідження відбувалось шляхом фронтального обстеження бібліотек та архівів України. Завдяки цьому було знайдено 304 випуски видань періодики. Окремі рідкісні примірники згадуваних видань зберігаються у відділі стародруків й рідкісних видань та відділі газетних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, бібліотеках Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Книжкової палати України, Наукової бібліотеки імені Михайла Максимовича КНУ ім. Т. Шевченка. Повне зібрання журналів «Молодняк» зберігається у фондах Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка. У відділі рідкісних і цінних книг Національної парламентської бібліотеки України зберігаються примірники журналів «Молодняк», в яких вилучена значна кількість сторінок, що свідчить про втручання радянської цензури, оскільки вилучались лише твори репресованих авторів, зокрема М. Хвильового та М. Ялового.

Для повнішого вивчення діяльності літературної організації «Молодняк», її ролі у розвитку української радянської літератури 20–30-х рр. ХХ ст. та взаємозв'язків із білоруською та російською літературами були опрацьовані фонди Білоруського державного архіву-музею літератури та мистецтва, Музею історії білоруської літератури, Національної бібліотеки Білорусії та Російської державної бібліотеки.

У другому розділі **«Видавнича діяльність літературних об'єднань українських футуристів та авангардистів (1922–1930 рр.)»** проаналізовано друковані органи таких літературних організацій як Асоціація панфутуристів «Аспанфунт», центр об'єднання непролетарських письменників і митців «Нова генерація» та літературної групи «Авангард». Окрема увага зосереджена на історії зародження українського футуризму та творчій діяльності провідного представника цього руху в літературі – Михайля Семенка, зокрема його видавничих проєктів («Універсальний журнал», «Альманах трьох», журнал «Мистецтво»). Розглянуто другий етап розвитку

українського футуризму – панфутуризм, що розпочався з появою літературного угруповання «Аспанфут» та його друкованих органів: «Семафор у майбутнє», «Катафалк мистецтва», «Жовтневий збірник панфутуристів», «Гонг Комукульту», «Гольфштром», у яких публікувалися маніфести та художні твори панфутуристів (вийшли тільки перші числа журналів). Водночас проаналізовано публіцистичні збірники панфутуристів «Бумеранг» і «Зустріч на перехресній станції. Розмова трьох», які вийшли друком у видавництві «Аспанфут» – «Гольфштром» і засвідчили перехід українського футуризму до конструктивістської фази.

Окремий підрозділ присвячений наступному і найуспішнішому публіцистичному проекту українських футуристів – журналу «Нова генерація», що виходив як періодичний орган однойменної літературної організації упродовж понад трьох років. Орієнтуючись на авангардну літературу і мистецтво Західної Європи часопис пропагував новітні художні напрями, європеїзуючи, таким чином, українську літературу і мистецтво. Однак, журнал «Нова генерація», позиція якого все більше суперечила настановам більшовицької влади, був змушений припинити свою діяльність, а разом з ним надовго перервався й процес розвитку українського футуризму в УСРР.

Водночас досліджено діяльність близької до ідеологічної платформи панфутуристів літературно-мистецької групи «Авангард» на чолі з Валеріаном Поліщуком та її друкованого органу. «Бюлетень «Авангарду» та два випуски «Мистецьких матеріалів «Авангарду», що увійшли в історію журналістики як зразки конструктивістського динамізму в українській літературі. Але ця спроба українських авангардистів об'єднати ліві конструктивні сили і створити літературно-мистецький журнал європейського рівня, за часів панування комуністичної ідеології не мала жодних шансів на успіх.

У третьому розділі **«Журнальна періодика українських пролетарських літературних організацій»** проаналізовані провідні тогочасні літературні журнали, такі як «Плуг», «Гарт» та «Пролітфронт» у нерозривній єдності з розвитком однойменних літературних організацій (винятком став журнал «Гарт», який видавала ВУСПП). Попри спільні ідеї та однакові завдання творення нової «пролетарської» літератури, кожна зі згадуваних організацій мала свою специфіку та подекуди неприхильну або навіть ворожу позицію до інших.

Основними характерними рисами видань Спілки селянських письменників «Плуг» стали їх численні наклади та просвітницький характер публікацій, які в них уміщувались. Видавнича діяльність цієї організації тривала найдовше – понад 10 років, відтак до джерельної бази дисертації слід віднести понад 120 примірників видань, що тільки в цій частині засвідчує достатню вагомість та репрезентативність цього дослідження. Досить активно плужани працювали і в галузі бібліографії, публікуючи на сторінках однойменного альманаху річні списки окремих видань творів українських

письменників та хронологічно-алфавітний покажчик змісту провідних періодичних літературних журналів.

Журнал «Гарт» було класифіковано дисертанткою як платформу провладної літературної організації ВУСПП, яка вела ідеологічну боротьбу з групою письменників на чолі з М. Хвильовим, які входили до складу ВАПЛІТЕ. Попри заявлену на перших шпальтах готовність продовжувати ідеї на той час вже покійного очільника літорганізації «Гарт» В.Еллана-Блакитного, однойменне видання ВУСПП у робило все можливе і неможливе аби дискредитувати ваплітян. Відтак їхнє протистояння, про що свідчить полеміка на шпальтах журналу, взаємні обвинувачення та різка критика, стало об'єктом дослідження у третьому розділі дисертації.

Останнім літературним виданням групи М. Хвильового, що було утворене після розпаду ВАПЛІТЕ, став журнал «Пролітфронт». Однак попри спільність авторського кола зі згадуваною літорганізацією, ідеологічне спрямування цього видання зазнало серйозних змін, в окремих статтях простежується намагання продемонструвати лояльність до влади тощо. Більшість дискусійних статей, що друкувалися на сторінках журналу, були підписані псевдонімами. У кожному номері журналу «Пролітфронт» продовжувалася боротьба з українськими футуристами.

Оскільки всі дискусії, що точилися між тогочасними літературними організаціями, були обумовлені в першу чергу матеріалами, розміщеними в тогочасній періодиці, преса була рушійною силою літературного процесу в Україні та справляла значний вплив на формування масової свідомості українців.

У четвертому розділі **«Вплив журналу ЦК ЛКСМУ «Молодняк» на формування партійно-класового світогляду української молоді (1927-1934 рр.)»** об'єктом дослідження став друкований орган однойменної літературної організації, зокрема його організаційно-видавнича історія, особливості літературної критики на сторінках видання та інші аспекти. Також проаналізовано творче зростання молодняківців та розвиток самої літературної організації. Оскільки її створення з самого початку було санкціоновано правлячою партією з метою об'єднання талановитої молоді, яка мала творчо зростати під керівництвом комсомолу, відповідно це і визначало ідеологічну лінію видання. Проте слідування у фарватері «генеральної лінії» партії в цьому напрямі не обійшлося без низки «хиб» та «ухилів», про що свідчать повідомлення в тогочасній пресі та літературна хроніка журналу.

Залучивши до вивчення епістолярну та публіцистичну спадщину, що зберігається у центральних та приватних архівах письменників, дисертанткою було комплексно проаналізовано історію становлення та розвитку літературної організації «Молодняк». Окрема увага була приділена розколу організації (1929 р.), якому передувала дискусія між членами та частиною дописувачів журналу щодо подальших шляхів творчості. На той час, більшість письменників належала одночасно до декількох літературних

угруповань, і перехід з однієї до іншої не був винятком із правил. Проте, після гучної полеміки, озвученої на всеукраїнських зборах письменників та опублікованої на сторінках журналу «Молодняк», з літорганізації вийшла основна частина авторського складу харківських письменників (Ю. Вухналь, Д. Гордієнко, О. Донченко, О. Кундзіч, Т. Масенко, І. Момот) і приєдналася до останнього літературного угруповання створеного М. Хвильовим у 1930 р. «Пролітфронту», ставши його активними апологетами. Їх вчинок був розцінений як зрада, що спричинило огульну критику всієї подальшої творчості цих письменників з боку молодняківців.

Окремий підрозділ присвячений питанням тематичного наповнення журналу. Оскільки всі члени «Молодняка» належали до лав РКСМ, вірили в ідеали радянської влади, відтак вони у своїй творчості намагалися відстоювати її основні постулати. Попри те, що основними темами молодняківців протягом всього періоду існування літорганізації була революція та революційна романтика, деякі твори молодняківців потрапляли під шалену критику, а наприкінці 1920-х рр. ціла організація була звинувачена в «нерозумінні поставлених завдань». Прикладами таких творів є романи О. Кундзіча «Де-факто» та О. Донченка «Золотий павучок», які вперше були опубліковані на сторінках журналу «Молодняк».

На початку свого існування журнал задекларував себе як молодіжне літературне видання, що вже було новаторським підходом наприкінці 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. в Україні. Окрім того, редколегія надавала шпальти видання для публікації не лише членам своєї організації, а й подекуди її опонентам, що свідчило про відкритість молодняківців та їх здатність до діалогу. Важливим було й те, що дискусії точилися і всередині організації, про що свідчать публікації на сторінках журналу. Після 1930 р. якісне наповнення журналу істотно погіршилося, а крім того, не в кращий бік змінився зовнішній дизайн, якість паперу та друкарських засобів, зокрема художнє та дизайнерське оформлення, що було спричинено загальною економічною кризою в країні після примусової колективізації. Окрім того, в країні дедалі більших обертів набирали репресії.

Оскільки основний вплив на творчість письменників в дусі партійно-класових вимог здійснювався за допомогою літературної критики, цьому було присвячено окремий підрозділ дисертації. На матеріалах молодняківських критиків дисертанткою було простежено прийоми та методи насадження стилю і дозволеної тематики в творчості, що цілковито спотворювало закономірний розвиток літературного процесу. Окрема увага приділена дискусії між колегами «по цеху» Б.Коваленком та І.Момотом, які попри те, що належали до однієї літературної організації та обоє були членами РКСМ, мали відмінні погляди на розвиток української радянської літератури.

Політику радянської влади, спрямовану на зближення «братніх народів», яскраво демонструє спосіб подання матеріалів про українсько-білоруські зв'язки в журналі «Молодняк». Свідченням тісних взаємозв'язків

між українською та білоруською літературними організаціями є не лише численні публікації білоруських письменників, а й взаємні запрошення до участі у різного роду культурно-мистецьких заходах. Разом з тим, вивчення цього питання, дає підстави стверджувати про тотожність методів втручання радянської влади в літературний процес як в УСРР, так і БСРР.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Комплексне дослідження проблеми місця і ролі української літературно-художньої періодики в системі ідеологічної та соціокультурної комунікації в УСРР (1921–1934 рр.), проведення цілісної бібліотечно-бібліографічної реконструкції видань, комплексного аналізу основних напрямів розвитку та специфіки функціонування часописів літературних організацій дало змогу дійти таких висновків:

1. З'ясовано, що в українській історіографії відсутнє об'єктивне та цілісне дослідження, в якому б містився комплексний аналіз даної теми. Доробок сучасних дослідників стосувався перш за все тієї групи видань, редакційний та авторський склад яких був опозиційно налаштований до більшовицького режиму, а такі журнали як «Молодняк», «Гарт» та «Плуг» ще не були предметом окремого наукового дослідження.

2. Джерельна база, яка є репрезентативною, складається з періодичних видань та різноманітних маловідомих архівних матеріалів, які зберігаються у кількох національних, обласних та університетських бібліотеках, Книжковій палаті України та архівних установах України, що ускладнювало роботу з реконструкції змісту часописів та відтворення повної й цілісної картини літературного процесу. Цінна архівна інформація за даною темою зберігається у фондах ЦДАЛМ України, ЦДАВО України, ЦДАГО України, архівах Харківської, Донецької областей, приватних архівах письменників та ін. Поряд з архівними джерелами в рамках комплексного дослідження літературно-художніх журналів 20–30-х рр. ХХ ст. були використані річники та окремі екземпляри періодичних видань. Проте в жодній з бібліотек України немає їх повного зібрання, а наявні примірники зберігаються у фондах стародруків та рідкісних видань.

3. Українська література 20–30-х рр. ХХ ст. здебільшого функціонувала через систему літературно-мистецьких журналів, яких нараховувалося понад два десятка назв. Ці видання в основному були друкованими органами однойменних літературних організацій, створення яких ініціювалося окремими групами письменників або було санкціоноване комуністичною партією. Відтак це визначало зміст та тематичний напрям видань. До першої групи належали видання авангардистів та футуристів, тобто лівої формації мистецтва, решту досліджених видань можна об'єднати в групу пролетарського спрямування. У числі останніх були зорієнтовані на селянство чи робітництво («Плуг» і «Гарт»). Свою специфіку мали видання групи М.Хвильового («Вапліте», «Літературний ярмарок», «Пролітфронт»),

читацьку аудиторію яких творила високоосвічена національна інтелігенція. Унікальним в своєму роді виданням був літературний журнал «Молодняк» оскільки був єдиним на той час молодіжним журналом.

4. Фронтальний моніторинг журнальної періодики в УСРР (1921–1934 рр.) засвідчив стрімке зростання кількості та якості літературно-художніх часописів наприкінці 20-х рр. ХХ ст., значний рецептивний потенціал тих творів художньої літератури, які були опубліковані на їх сторінках. Мав місце розквіт друкованих органів літературних організацій, художній рівень яких був досить високим, проте через посилення тоталітарних явищ у соціокультурному житті УСРР на початку 1930-х рр. фактично всі припинили своє існування.

5. До керівного складу редакцій журналів входили знані діячі української літератури та культури, зокрема: М.Семенко, С.Пилипенко, В.Поліщук, М.Хвильовий, П.Усенко та ін. Саме вони формували концепцію та визначали видавничу політику літературно-художніх журналів. Автура всіх досліджуваних журналів складалася в основному із членів тієї літературної організації, яка видавала часопис. Між тим редакції нерідко друкували статі своїх опонентів, що свідчило про їх відкритість до діалогу попри суттєві, а інколи й полярні ідеологічно-світоглядні розбіжності у поглядах членів різних літературних організацій. Проте на початку 1930-х рр. полемічні статті почали зникати зі сторінок літературних журналів, а їх літературно-критичні розділи почали наповнюватися політичними агітками, що свідчило про брутальне втручання радянської влади в тогочасний літературний процес. Разом з тим ідеологічний тиск чинився шляхом пропаганди та шельмування незгідних з політикою радянської влади в лавах літературних організацій та під час проведення всеукраїнських з'їздів письменників.

6. Картина тематичної наповненості літературно-художньої періодики 20 – 30-х рр. ХХ ст. є доволі строката, вона свідчить про різні підходи редакцій до проблем та кількості наповнюваності інформацією. Поряд з художніми творами та літературно-критичними працями нерідко уміщувались постанови партії та виступи радянських керівників. В кожному із досліджуваних журналів упродовж всього періоду їх існування назви рубрик та кількість сторінок змінювались, що свідчить про стрімкий розвиток видавничої справи в Україні. Схвальну рецепцію читачів, а подеколи огульну критику на опубліковані твори в журналах стало можливим дослідити шляхом аналізу рецензій, що містилися в тогочасній періодичній пресі, в тому числі самих же літературних часописах, адже широко вживаною практикою на той час було рецензувати видання інших літературних організацій.

7. Виразною рисою тогочасного літературного процесу була значна кількість літературних організацій, кожна з яких мала власну ідеологічну платформу та окреме бачення на шляхи розвитку української літератури. Одні з них чинили пасивний опір більшовицькій владі, інші – обслуговували її інтереси. У своїх виступах всі вони декларували певну відповідність власної ідеології політиці радянської влади. Проте серед досліджуваних

часописів відсутні видання, які б не відчули на собі утисків з боку влади або репресій проти членів своїх редколегій.

8. Зважаючи на обмежені накладі літературно-мистецьких журналів (в середньому 2000–3000 примірників на місяць) їх читацька аудиторія не була численною в масштабах цілої країни, проте цей сегмент мас-медій ефективно формував свідомість жителів великих міст, стимулював розвиток української інтелігенції.

9. Аналіз української літературно-мистецької періодики 20–30-х рр. ХХ ст. дав підстави для визначення основних ліній протистояння митців та радянської влади, насадження останньою стилю «пролетарського реалізму» з усіма притаманними йому негативними рисами детермінації тем, огульної критики та ін., що призвело до поглиблення кризових явищ в українському літературному процесі. Доволі часто літературно-художня періодика 20–30-х рр. ХХ ст. використовувалася правлячою партією з метою розповсюдження масових друкованих матеріалів для політичного перевиховання населення в дусі комунізму.

10. Функція періодичних видань не зводилася лише до реєстрації подій та фактів, часописи не лише відображали культурно-мистецьке життя країни, а й формували його. Окрім того, більшість тогочасних творів та окремих літературних праць доходили до читача саме через періодику. Від повноцінного функціонування преси залежав всебічний розвиток літератури, подекуди її існування. Однією з особливостей літературної періодики кінця 20-х рр. була наявність гострих полемічних матеріалів на шпальтах журналів не лише письменників, які належали до різних літературних організацій, а й інколи «колегами по цеху». Оскільки майже всі літературно-художні журнали були друкованими органами однойменних літературних організацій, вони репрезентували собою різні ідеологічні платформи, слугували транслятором основних ідей та засобом для їхнього насадження. Разом з тим журнальна періодика активно використовувалася правлячою партією для розповсюдження у суспільстві комуністичної ідеології. Українська літературно-художня періодика відображала усі складні та суперечливі тенденції розвитку соціокомунікаційного простору в УСРР окресленого періоду.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ :

1. *Опришко Т.С.* Українська літературно-художня періодика 20-х – першої половини 30-х років ХХ століття: джерелознавчий та історіографічний аспект / Т.Опришко // Бібліотечний вісник. – 2015. – № 1. – С. 27-32.

2. *Опришко Т.С.* Полеміка ВУСПП'у й ВАПЛІТЕ на сторінках журналу «Гарт» / Т.С. Опришко // Вісник Харківської державної академії

культури : Вип. 44: зб. наук. пр. / М-во культури України, Харк. держ. акад. культури; відп. ред. В.М.Шейко. – Х. : ХДАК, 2014. – С. 177-184.

3. *Опришко Т.С.* Асоціація панфутуристів «Аспанфут» та її видання (1922-1930 рр.) в побудові «мистецтва майбутнього» / Т.С. Опришко // Вісник Харківської державної академії культури : Вип. 45: зб. наук. пр. / М-во культури України, Харк. держ. акад. культури; відп. ред. В.М.Шейко. – Х. : ХДАК, 2014. – С. 180-187.

4. *Опришко Т.С.* Періодичні видання літературної групи «Авангард»: Бюлетень та «Мистецькі матеріали» (1928 – 1929 рр.): розвиток ідей конструктивного динамізму / Т.С. Опришко // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2014. – С. 526–534.

5. *Опрышко Т.С.* Журналы «Гарт», «Плуг» и «Молодняк» в 1927 – 1928 гг.: конструирование пролетарского мировоззрения в украинской литературе / Т.С. Опришко // КЛИО: журнал для ученых. – Санкт-Петербург: издательство «Полторак», 2014. – № 3 (87). – С. 63-65.

6. *Опришко Т.С.* «Молодняк» і молодняківці крізь призму особистих спогадів / Опришко Тетяна // Спадщина: Літературне джерелознавство, текстологія / Інститут літератури ім. Т.Шевченка НАН України. – К.: Laugus, 2012. – Т. VII. – С. 323-327.

7. *Опришко Т.С.* Журнал «Молодняк» у суспільному та культурному контексті доби: етапи становлення / Т.С. Опришко // Вісник Харківського нац. університету імені В.Н.Каразіна. Серія : Філологія. – Х., 2012. – Вип. 63. – С. 123-127.

8. *Опришко Т.С.* «Пролетарська» літературно-художня періодика у мистецькій діяльності українських літературних об'єднань та угруповань / Тетяна Опришко // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : зб. наук. праць. – К.: Університет «Україна», 2012. – Вип. 24. – С. 297-303.

9. *Опришко Т.С.* Історіографія та джерела дослідження журналу «Молодняк» [Електронний ресурс] / Tetiana S. Opryshko // Синопис: електронне фахове видання Київського університету імені Бориса Грінченка. – Режим доступу: <http://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/23>. – Назва з екрану.

10. *Опришко Т.С.* Боротьба з «ворожою ідеологією» на шпальтах журналу «Молодняк» / Опришко Т.С. // Літературний процес: мова мистецтва і мистецтво мови: матер. V щоріч. Міжнарод. наук. конф., 4-5 квіт. 2014 р., м. Київ / М-во освіти і науки України., Департ. освіти і науки, молоді та спорту викон. орг. Київ. міськ. ради (КМДА), Київ. ун-т ім. Б.Грінченка : редкол. : О.Є.Бондарева, О.В.Єременко, І.Р.Буніятова, С.О.Євтушенко та ін. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. – 328 с. – С. 213 – 220.

11. *Опришко Т.С.* Українські журнали «Гарт», «Плуг» і «Молодняк»: конструювання «пролетарського світогляду» в літературі / Т. Опришко // Збірник матеріалів Другої всеукраїнської науково-практичної студентської

конференції «Українські мас-медіа: традиції та виклики сьогодення». – Львів, 2013. – С. 112-118.

12. *Опришко Т.С.* Журнал «Молодняк» у контексті розвитку української періодики 1920 – 1930-х рр. / Т.С. Опришко // Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (20 квітня 2011р.) / МОН України, ГУОН КМДА, Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка та ін. / За заг. ред. В.О. Огнев'юка [редкол.: В.О.Огнев'юк, Л.Л.Хоружа, Н.М.Віннікова, Д.М. Бодненко]. – К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – С. 212-214.

АНОТАЦІЯ

Опришко Т. Українська літературно-художня періодика в УСРР (1921-1934 рр.): бібліотечно-бібліографічна реконструкція, напрями розвитку, специфіка функціонування. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотечознавство, бібліографознавство. – Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського. – Київ, 2015.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню специфіки функціонування української літературно-художньої періодики у 1921–1934 рр. У роботі здійснено реконструкцію змісту, визначено напрями розвитку, місце і роль української літературно-художньої періодики в системі ідеологічної та соціокультурної комунікації, її вплив на літературний процес в УСРР в 20-х – першій половині 30-х рр. ХХ ст. в контексті діяльності тодішніх літературних організацій. Окреслено коло бібліографічних видань української літературно-художньої періодики в УСРР (1921-1934 рр.), проведено їх реконструкцію, встановлено склад і зміст бібліографічної продукції (видань та електронних ресурсів). Простежено історію розвитку бібліографічних досліджень в цій галузі, виокремлено їх основні періоди та етапи. Здійснено бібліометричний аналіз сучасного стану бібліографічних видань у цій галузі. Розкрито діяльність тогочасних літературно-художніх видань, які видавалися засобами асоціації панфутуристів «Аспанфут», літературної групи «Авангард», «Нова генерація», «Плуг», ВУСПП, ВАПЛІТЕ, ПРОЛІТФРОНТ та «Молодняк» в умовах цензурного контролю радянської влади.

Ключові слова: українська літературно-художня періодика, літературні організації, журнал, редакційна колегія, друк, соціальні комунікації.

АННОТАЦИЯ

Опришко Т. Украинская литературно-художественная периодика в УССР (1921-1934 гг.): библиотечно-библиографическая реконструкция, направления развития, специфика функционирования. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата наук по социальным коммуникациям по специальности 27.00.03 – книговедение, библиотековедение, библиографоведение. – Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского. – Киев, 2015.

Диссертация посвящена комплексному исследованию специфики функционирования украинской литературно-художественной периодики в 1921-1934 гг. В работе осуществлена реконструкция состава, определены направления развития, место и роль украинской литературно-художественной периодики в системе идеологической и социокультурной коммуникации, ее влияние на литературный процесс в УССР в 20-х – первой половине 30-х гг. XX в. в контексте деятельности тогдашних литературных организаций.

Украинская литературно-художественная периодика рассматривается как отдельный медиасубъект, который формировал ценностно-функциональный и коммуникационный статус литературы в системе идеологической и социокультурной коммуникации в УССР (1921-1934 гг.). Служил платформой для идеологических дискуссий различных литературных организаций, отражал течение литературного процесса в Украине, и вместе с тем был одним из средств советской власти для насаждения коммунистической идеологии в сознании широких народных масс.

Очерчен круг библиографических изданий украинской литературно-художественной периодики в УССР (1921-1934 гг.). Проведено их реконструкцию, установлен состав и содержание библиографической продукции (изданий и электронных ресурсов). Прослежена история развития библиографических исследований в этой области, выделены их основные периоды и этапы. Осуществлен библиометрический анализ современного состояния библиографических изданий в этой области.

Определена специфика деятельности литературных организаций ассоциации панфутуристов «Аспанфут», литературной группы «Авангард», «Новая генерация», «Плуг», ВУСПП, ВАПЛИТЕ, ПРОЛИТФРОНТ, «Молодняк», проанализирована редакционная политика одноименных журналов. Раскрыто информационный потенциал этой группы периодических изданий на основе исследования их содержания и степени охвата ими читательской аудитории. Предложено собственное видение места и роли тогдашних журналов и их влияния на становление и развитие украинской литературы. Раскрыта деятельность тогдашних литературно-художественных изданий в условиях цензурного контроля советской власти.

Ключевые слова: украинская литературно-художественная периодика, литературные организации, журнал, редакционная коллегия, печать, социальные коммуникации.

ABSTRACT

Opryshko T. Ukrainian literary periodicals in the USSR (1921-1934): Bibliographic reconstruction, trends of development, specific of functioning. - Manuscript.

Thesis for the candidate degree in social communications, specialty 27.00.03 – bibliology, library science, bibliography science. – The Vernadsky National Library of Ukraine. – Kyiv, 2015.

Dissertation thesis looks into specifics of Ukrainian literary and art periodicals in the 1921-1934. This work accomplishes reconstruction of composition, defines directions of development, place and role of Ukrainian literary and art periodicals in the system of ideological and socio-cultural communication and its impact on the literary process in the USSR in 20's – early 30's. XX century in the context of literary organizations of the time. Defined set of bibliographic publications Ukrainian literary and art periodicals in the USSR (1921-1934), accomplished their reconstruction, set the composition and content of bibliographic products (books and electronic resources). Traced the history of bibliographic research in this area, determined their main periods and stages. Performed bibliometric analysis of the current state of bibliographic publications in this field. Defined specifics of literary organizations association of panfuturists "Aspanfut", literary group "Avangard", "Nova Generatsiya", "Ploug", VUSPP, VAPLITE, PROLITFRONT, "Molodniak" analyzed editorial policy of the namesake magazines. Revealed activity of contemporary literary publications under conditions of censorship control of Soviet power.

Keywords: Ukrainian literary periodicals, literary organizations, magazine, journal, editorial board, printing, social communications.